Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.
Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

*No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.*

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

neurotische organisaties anderzijds. In dit laatste geval dreigt een radicale, massieve verdediging tegen elk contact met de innerlijke wereld ons psychoanalytici schaakmat te zetten. Zonder geduldig volgehouden psychoanalytische begeleiding kan dit degenererend proces leiden tot de — ook fysieke — dood van het subject, bijvoorbeeld door de ontwikkeling van een destructieve kanker, zo meent Aisenstein. Uitermate boeiend is ook haar verwijzing naar eerste evidenties uit de hoek van de biologie die hypotheses omtrent het bestaan van losgeslagen destructieve biologische processen gericht op het georganiseerd vernietigen van cellen en dus van leven bevestigen.
Hoe en van waaruit werken die samen met destructieve psychische processen? Aisenstein illustreert met fijn klinisch werk hoe alsnog psychische kwaliteit proberen te geven aan somatische energie, hoe een robotachtig, mechanisch discours ontdaan van elk affect (*pensée opératoire*), waarbij elk spoor van vrij associërend spreken zoek is, alsnog tot leven te brengen, hoe wat afwezig is, aanwezig te stellen. Hier wordt de psychoanalyticus uitgedaagd tot dromen voor twee. De analyticus mag niet bang zijn van zijn eigen innerlijke — op het eerste gezicht onbegrijpelijke — emotionele stormen en psychosomatische verstoringen. Vaak zijn ze gelinkt aan een oud trauma dat de patiënt nog niet heeft kunnen denken. Aisenstein brengt in herinnering dat de *tegen* in tegenoverdracht niet staat voor *tegenover*, maar net voor *dicht bij, aanleunend tegen* de overdracht, spiegeling van de overdracht. Het werken met tegenoverdracht is voor haar onontbeerlijk. Hoe de pijn van het wachten, de pijn van het denken voor de patiënt helpen verdragen? Hoe de patiënt — via ‹de kunst van het converseren› — met heel veel geduld verleiden tot het vinden van plezier in het spreken? Hoe hem laten ervaren dat er geen leven is zonder verhaal, zonder kwetsuren, zonder pijn, zonder rijkdom ook?

Dit boek maakt duidelijk dat de psychoanalyse in deze tijden nog steeds een niet te vervangen plaats heeft, niet in het minst wanneer het subject zonder het te weten in hoge nood verkeert en dringende hulp behoeft bij het openen van denkprocessen om het onhoorbare alsnog te kunnen horen, en zo het ondenkbare te integreren in de ketting van psychische gebeurtenissen. Twee kleine bemerkingen: hoewel even boeiend en lezenswaardig als de rest van dit boek, doken naar het einde van deze bundel toe enigszins verrassend enkele vreemde eendjes in de bijt op, hoofdstukken over de rol van de vader en over biseksualiteit. Ze getuigen natuurlijk ook van het veranderend psychoanalytisch landschap waarin we ons ondertussen allemaal met vallen en opstaan hebben leren bewegen. En in het eerste deel van het boek worden bepaalde passages letterlijk herhaald over verschillende hoofdstukken heen. Dit kleine euvel stoort allicht alleen de gebeten lezer die het boek in één ruk wil doornemen. De hoofdstukken kunnen gemakkelijk afzonderlijk gelezen worden.

## *Het onbewuste kent geen tijd*

*Bespreking van*

Luis Izcovich (2017). *The marks of a psychoanalysis.* London: Karnac. ISBN 978 1 78220 557 9, 280 pp., € 32,12

JOS DE KROON

*The Marks of a Psychoanalysis* gaat over belangrijke kenmerken van een psychoanalyse in de praktijk, gehouden tegen de achtergrond van de lacaniaanse theorie. *Marks* betekent hier kenmerken, sporen, merktekens en littekens maar ook einddoelen. In

23 hoofdstukken verdeeld over 5 delen komen de volgende thema's aan de orde: [1] kenmerken van de tijd, [2] van het symptoom, [3] van de separatie, [4] van de effectiviteit, en [5] van het verlangen van de psychoanalyticus. Wij volgen hier de cijfers van de vijf kenmerken.

1 Het onbewuste kent geen tijd. Hiermee hangt de praktijk van de variabele tijd van de zittingen samen. Het oogmerk van de analyse is om direct het onbewuste te raken. Wanneer in een zitting iets opmerkelijks wordt gezegd kan de analyticus de sessie stoppen met het doel nadruk te leggen op het moment dat iets wordt gezegd wat mogelijk een teken is van het onbewuste. Dat staat tegenover de voorschriften van de klassieke freudiaanse psychoanalyse die voorschrijven dat de sessies vijftig minuten duren en vier à vijf keer per week plaatsvinden. Welke garanties geven deze voorschriften dat een psychoanalyse goed verloopt?
2 Psychoanalyse is het ontcijferen van het enigma van het onbewuste dat via het spreken van de analysant tot ons komt. Contact krijgen/hebben met het Reële van het onbewuste is misschien wel het belangrijkste doel van een analyse. Het symptoom is meestal de aanleiding om een analyse te beginnen, maar dat wil nog niet zeggen dat het doel van de analyse is om het symptoom te doen verdwijnen. Daar zijn gedragstherapeuten veel beter in. Nee, het symptoom kan blijven voortbestaan zelfs lang nadat de psychoanalytische kuur is afgelopen. Het is dan een manier om herinnerd te blijven aan de opdracht om in verbinding te blijven met het onbewuste.
3 De separatie speelt niet alleen een rol in de ontwikkeling van het subject waarbij de scheiding van de Ander en de aliënatie in het geding zijn, maar ook tijdens de psychoanalyse in de abstinentie en zeker bij het termineren van de kuur.
4 De effectiviteit van de psychoanalyse is een moeilijk item en aanleiding tot nogal wat controverse binnen psychoanalytische kringen. Wanneer men daarbij uitgaat van het verdwijnen van de symptomen kan het zijn dat men een heel ander paradigma opent dan dat van de psychoanalyse, want het oogmerk van de psychoanalyse is het onbewuste te laten spreken. Dat symptomen daarbij kunnen verdwijnen is mooi meegenomen maar is niet per se noodzakelijk. Sterker nog: de symptomen herinneren ons eraan dat er een onbewuste is.
5 Het verlangen van de psychoanalyticus blijft buiten de lacaniaanse wereld van analytici vrijwel onbelicht. Lacan heeft daar zeer veel aandacht aan besteed. Zijn adagium luidt: ‹Le sens du sujet vient du désir de l'Autre›. Het verlangen van de analyticus wekt niet zozeer het verlangen van de analysant, want dat was er al door bij de analyticus te komen, maar verleent betekenis, zin aan het subject. Dit verleent zichzelf zin door het proces van de analyse waarbij onbewuste verlangens die door verboden worden afgeweerd tot leven worden gebracht. Hoe paradoxaal dat ook moge klinken: de analyticus bezet daar een lege plaats. Hij is niet de meester die weet en in deze alwetendheid het subject kan vermorzelen. De analyticus is eerder in navolging van de socratische metafoor een vroedvrouw die de waarheid van het onbewuste helpt aan het licht te brengen.

De weg naar het onbewuste vinden is misschien wel het belangrijkste oogmerk van de analyse. *The Marks of a Psychoanalysis* wijst ons die weg, die lang is en nogal wat obstakels kent. Het lezen van dit boek had voor mij parallelle ervaringen in petto als bij een psychoanalyse; alsmaar voorthobbelen op woorden en dan ineens stoten op een

oneffenheid, een steen die uitsteekt, een struikelblok. Bij de analyticus gaat dan een belletje rinkelen of misschien wel een alarmbel loeien. Hij doet dan iets; het proces stopzetten en de vloed van woorden onderbreken, een interpretatie geven of gewoon een keer hoesten. Er is op dat moment iets uit het onbewuste naar boven gekomen dat de moeite waard is om erbij stil te staan, erover na te denken, het te interpreteren en het te koesteren. De analyticus kan de analysant daarbij behulpzaam zijn op een voor de situatie gepaste wijze, meestal discreet en niet met te veel aplomb. Deze obstakels blijken in de loop van het psychoanalytisch proces briljanten te zijn die het Reële van het onbewuste doen oplichten. Aan het opdoemen van de enigma's die in het onbewuste verscholen liggen komt natuurlijk geen einde bij het afsluiten van de analyse. Zij blijven ons verrassen, maar het is van belang dat de analysant ze blijft herkennen en waarderen als waardevolle ingrediënten van het leven. In de analyse heeft hij deze *markers* leren herkennen en kan ze naderhand makkelijker traceren en er iets mee te doen. De auteur, Luis Izcovich vergelijkt de interventie van de analyticus met schrijven, het inschrijven van zowel de inhoud ven de interpretatie als het proces van de interpretatie, opdat het analyseren een blijvend karakter krijgt na het beëindigen van de psychoanalyse. Dat is het merkteken dat de interpretatie van de analyticus als een impressie achterlaat en dat als een *reminder* inschrijft bij de analysant. Rest mij een waardering uit te spreken over *The Marks of a Psychoanalysis.* Er verschijnen steeds meer publicaties in het lacaniaanse veld. Het onderwijs van Lacan begint zijn vruchten af te werpen en zijn leerlingen worden steeds talrijker. Opvallend is daarbij dat zij steeds meer publiceren (en ook spreken) over de praktijk waarin de theoretische uitgangspunten tot hun recht komen. Opvallend daarbij is dat de toegepaste psychoanalyse steeds meer aandacht krijgt. Dat vind ik een goede ontwikkeling om twee redenen: ten eerste omdat Lacan een notoir enigmatische denker was welke gegevenheid het zeer wenselijk maakt om zijn ideeën te ‹vertalen› naar de praktijk, en ten tweede omdat de huidige ontwikkelingen in de ggz een psychoanalytisch antwoord verwachten op een toenemende materialisering en beheersdwang binnen de psychiatrie en de psychotherapie. Symptoombestrijding moet meer plaatsmaken voor een begrip van het symptoom als weliswaar een (niet altijd) pijnlijke zaak, maar ook als een waardevol signaal uit het ondergrondse van het onbewuste waar de waarheid over het subject verscholen ligt. *The Marks of a Psychoanalysis* houdt het midden tussen een ‹vertaling› van Lacans ideeën en een beschrijving van de toepassing daarvan in de praktijk. Daarom is het een waardevol boek geworden.

## *Psychoanalysis online 3: The teleanalytic setting*

*Bespreking van*

Jill Savege Scharff (2017). *Psychoanalysis online 3 — The teleanalytic setting*. London: Karnac Books. ISBN 978 17 8220 5180, 248 pp., € 28,72

MARINA LUYMES

In de reeks *Psychoanalysis Online* bundelt Jill Savege Scharff artikelen en bijdragen van de 22 analytici uit vele landen die samenwerken in de IPA International Working Group on Teleanalysis. Deel 1 (2013) en deel 2 (2015) waren breed georiënteerd: de impact van de communicatietechnologie op *mental health*, op teletherapie in het algemeen en op de professionele training.